

Neveléelméleti kérdések felvilágosodás- és reformkori folyóiratainkban

A nevelés kérdéseivel foglalkozó, első önálló, magyar nyelvű szakfolyóirat csak 1841-ben jelent meg hazánkban,¹ de a magyar sajtó 18. század végi kezdetétől kezdve már rendszeresen és bőségesen foglalkozott pedagógiai témákkal. Első, nemzeti nyelven kiadott újságjainkban csakúgy mint a legrégebb irodalmi és enciklopédikus jellegű folyóiratainkban számos, neveléssel kapcsolatos cikket, közleményt találunk, hiszen e lapokat behatóan foglalkoztatták a felvilágosodás korának alapvető problémái, s így természetesen az oktatással és a neveléssel kapcsolatos kérdések is. De míg eleinte inkább csak kisebb-nagyobb, e témát érintő közleményekkel találkozunk az első magyar lapokban, a magyar felvilágosodás korának második szakaszától kezdve folyóiratainkban már tudományos igényvel készült pedagógiai tanulmányok is olvashatók. E felvilágosodás- és reformkori folyóiratokban hatalmas, mindeddig kiaknázatlan forrásanyag rejlik, mely a magyar neveléstörténeti kutatások szempontjából, de egyszersmind folyóiratirodalmunk jellegének és behatóbb tartalmi megismerésének vonatkozásában is alapvető fontosságúnak tűnik.

E tekintélyes, feltáratlan anyagból ezúttal azokat az írásokat mutatjuk be, amelyek a nevelés és az oktatás elméleti kérdéseivel foglalkoznak. Ezek a cikkek és tanulmányok egyszersmind a magyar pedagógiai irodalom korai alkotásai, hiszen e szaktudomány hazai elterjedésénél is figyelembe kell venni azt az általánosnak mondható jelenséget, hogy az új eszmék és irányzatok legtöbbször első ízben a folyóiratokban jelentkeztek. Míg a szakkönyveket — amennyiben egyáltalán léteztek — gyakran még a korábbi korok eszméi hatották át, a függebb és többnyire egyszersmind haladóbb folyóiratok és általában az időszaki sajtó már a modernebb eszmék követői voltak. Ezért is mindenképpen indokoltnak látszik e forrásanyag feltárása, hiszen általa, a neveléstörténeti és sajtótörténeti tanulságokon kívül, általános eszmetörténeti és tudománytörténeti ismereteink is gyarapíthatók.

2.

Magyarországon az alsófokú iskolázás a 18. század végén, sőt a 19. század első negyedében is, még nem sokban különbözött a középkori plébániai intézmények rendszerétől. Az oktatás tartalma, szervezeti formái és módszerei hasonlóak voltak. A falusi iskolákban többnyire még mindig csak olvasást, írást, számolást és vallástant oktattak a jobbagység és a szegényebb nemesség gyermekeinek. A tanulmányi anyag legfeljebb még kevés latin grammatikával egészült ki.

¹ *Religió és Nevelés*.

A falusi iskolák fenntartója az egyház vagy a község, esetleg egy-egy céhszervezet volt. De nem kaptak ennél sokkal színvonalasabb képzést a kereskedők és iparosok városi népiskolákban tanuló gyermekei sem.

Az oktatás anyagi és szellemi feltételei is elégteleneknek bizonyultak. A tankötelezettség ismeretlen, a tanév időtartama legfeljebb négy-öt hónap volt, de az iskolaépület vagy az iskolamester hiánya miatt sok helyen évekig is szünetelt az oktatás.

A középfokú oktatás terén jobb volt a helyzet. A katolikus és a református gimnáziumokban tartalmi tekintetben a latin játszotta a vezető szerepet. A cél a nyelv megtanítása volt, bár a felsőbb osztályokban kevés történelmet, földrajzot, logikát, erkölcsant, teológiát, hébert és más keleti nyelvet is tanítottak. Helyenként jelentek meg a realiztikus oktatás elemei is. A tanítás nyelve mindenütt a latin volt, egyedül Sárospatakon kezdték meg 1796-ban több tárgy magyar nyelvű oktatását. Ez azonban egyedi jelenség volt.

Az 1772-es és 1806-os Ratio Educationis reformtörekvései, különösen a népoktatás terén, hoztak bizonyos haladást, de az alapvető problémák: az oktatás tartalmának elavultsága, a módszerek korszerűtlensége, a nevelés elveinek elméleti kidolgozatlansága a 19. század első felében is komoly, megoldásra váró kérdések maradtak pedagógiánk számára.

A 18. század végén és a 19. század első évtizedeiben hazánkban is megnőtt a nevelés kérdései iránt az érdeklődés. Új embereszmény kialakítása, új nevelési célok kitűzése vált szükségessé, összefüggésben azokkal a gazdasági, társadalmi és ideológiai változásokkal, amelyek Magyarországon is jelentkeztek.

A megjelent pedagógiai tárgyú könyvek és főként a folyóiratok nevelési vonatkozású tanulmányai már új, a felvilágosodás eszméitől átjárt nevelési elveket és új pedagógiai rendszereket népszerűsítettek. Ezek szerint a nevelés célja olyan emberek kifejlesztése, akik jó polgárok, jó hazafiak lesznek és akik értelmi, erkölcsi és testi erőiket képesek embertársaik és hazájuk javára fordítani.

A 19. század második évtizedében megjelent és a felvilágosodás eszmevilágát sok vonatkozásban már a reformkor és a romantika irányában közvetítő *Erdélyi Múzeum* 1817. évfolyamában figyelemre méltó, mert átgondolt és korszerű, bár a nemesi magánnevelés jegyében fogant nevelési rendszerről kaptak képet a folyóirat olvasói. Szerzője Teleki József volt, akinek a *Gyermekeim neveléséről való gondolataim* című tervezetében² megtalálható a korszak minden fontosabb pedagógiai célkitűzése. Elméleti pedagógiai irodalmunk korai, értékes dokumentuma ez, amely megérdemli, hogy behatóbban foglalkozzunk vele.

Szerzője felismerte, hogy a nevelési elveket csakis a nevelés céljából levezetve lehet meghatározni. A nevelés célja szerinte az, hogy „1. egészséges, ép; 2. jó keresztyén; 3. jó erkölcsű; 4. tanult; 5. kellemes társaságú; 6. jó polgárokat; 7. engedelmes, jó fiaikat, jó férjeket, jó apákat, jó atyafiakat, jó házitanító gazdákat” neveljünk.

Teleki olyan nevelési célt fogalmazott itt meg, mint Diderot négy évtizeddel korábban, 1776-ban.³ A francia felvilágosult gondolkodó szerint ugyanis a

² *Erdélyi Múzeum* (ErdMuz) 1817. X. 181—190.

³ *Oeuvres Completes de Diderot. Par. 1. Paris, 1875—1877. III. köt. 431.*

nevelés célja, hogy az uralkodónak buzgó és hű alattvalókat, az államnak hasznos polgárokat, a társadalomnak képzett, becsületos és emellett szeretetre méltó egyéneket, a családnak jó férjeket és jó apákat, az irodalmi világnak néhány finom ízlésű embert, a vallásnak pedig épületes, felvilágosodott és békeszerető szolgákat adjunk. Teleki ebből a felvilágosult nevelési célmeghatározásból vezeti le azokat a nevelési elveket, amelyek szerint gyermekeit nevelni kívánja.

A kor nevelési eszméire jellemző, hogy elsőként a testi nevelést tárgyalja, melyet alapként tart számon, erre épül — a felfogás szerint — a nevelés többi területe. Részletesen elemzi a testi épség fenntartásának módjait, a gyermekek jó táplálkozását, ruházódását, az alvás mennyiségét. Kiemeli a mozgás, a testedzés jelentőségét és a játék szerepét. Arra is kitér, hogy nagy betegség esetén szakszerű orvosi kezelésre van szükség.

Az erkölcsi nevelés elveinek kifejtése során Teleki abból indul ki, hogy a gyermek erendően erkölcsös és jó, a nevelő feladata „a szívnek és a léleknek mentől tökéletesebb művelődését” elősegíteni. Ki kell fejleszteni a gyermekben az érzékenységet, a könnyörületességet, az indulatokon való uralkodni tudást, a megelegettséget.

Az értelmi nevelést is fontos területnek tartja, melyre különös tekintettel kell figyelnie a nevelőnek. A szerző felismeri, hogy „a gyermek tehetségihez képest” kell a tudományok rendjét kiszabni. Ez azt jelenti, hogy a tanítás során figyelembe kell venni a tanuló egyéni adottságait, hajlamait. Ehhez kell igazítani a tantervet, vagyis a tanulási „systemát”. A különböző tudományok közül Teleki azokat részesíti előnyben, melyek az ítéletet élesítik; ilyenek tartja például a filozófiát és a matematikát. Fokként kell haladni a tanulásban a könnyebbtől a nehezebb felé, lassan és alaposan kell mindent megtanulni. A tanító inkább jutalmazzon és dicsérjen, de azért büntessen is, ha szükség van rá — hirdeti a tervezet.

Jó polgár és jó hazafi Teleki József szerint úgy lehet a gyermekből, ha korán megtanulja hazája iránti kötelezettségeit. Felfogásán a korabeli nemesi patriotizmus hatása figyelhető meg, de ez kiegészül a más népek iránti toleráns, humanus felfogással. Legfontosabbnak az anyanyelv alapos ismeretét, a nemzet szokásainak, öltözetének tiszteletben tartását tartja, de anélkül „hogy más Nemzeteket, azoknak szokásaikat 's a't. megvessék, sőt igyekezzenek azoktól ami hasznos, a magok Nemzetek tökéletesítésére fordítani.”⁴

Teleki Józsefnek az *Erdélyi Muzéumban* közzétett nevelési rendszerét számos más, hasonló témájú írás követte a magyar felvilágosodás korának második felében és a reformkorban megjelenő hazai folyóiratokban. Az erdélyi folyóirat fenti cikkének megjelenési évében, ugyancsak 1817-ben, az első tekintélyes és hosszú életű fővárosi folyóiratunkban, a *Tudományos Gyűjtemény* első évfolyamában a szerkesztő Fejér György közölt egy terjedelmes tanulmányt,⁵ amelyben a nevelés célját, feladatát Telekihez hasonlóan foglalja meg.

„A nevelés fő eszköz arra, hogy az ember nem csak ember, hanem polgár is legyen. Ez serkenti fel annak tulajdon készségeit; ez fejti ki erejét; ez hozza munkásságba tehetőségeit . . . rendbe szedi hajlandóságait, felébreszti erkölcsiségét.”⁶

⁴ ErdMuz 1817. X. 189.

⁵ *A' Nemzeti Culturáról közönségesen, 's a' Magyar Nemzet' Culturájáról különösen.* Tudományos Gyűjtemény (TudGyűjt) 1817. I. 13—42., II. 3—27., III. 3—44.

⁶ TudGyűjt 1817. I. 17.

Tehát a nevelés célját már a nagy jövő előtt álló folyóirat első, még meglehetősen konzervatív beállítottságú szerkesztője is, az emberképzés mellett, a polgárképzésben jelölte meg. A nevelés feladatát pedig a tehetségek kifejlesztésében, az erkölcsiség felébresztésében és a test nevelésében látta. A nevelést tervszerű tevékenységnek nevezte, mely által lehet olyanná formálni az embert, hogy megfeleljen rendeltetésének.

A nevelést azonban az emberformálás csak egyik eszközének tekintette. Hangsúlyozta, hogy emellett oktatni is kell, mégpedig tudatosan és tervszerűen, és nem pusztán az iskolákban. Szemléletének a rendi nacionalizmustól a polgári nemzetté válás felé való elmozdulására mutat — akárcsak a szerkesztő ugyanebben az első évfolyamban írt cikkeinek sorozata — Fejérnek az a megállapítása, hogy a nemzeti kultúra és tudomány alkotásai is hozzájárulnak az ember értelme kiműveléséhez.

A *Tudományos Gyűjteményben* a továbbiak során is számos neveléelméleti közlemény látott napvilágot. Ahogy a folyóirat általános iránya a húszas évek során a liberalizmus felé tolódik, úgy figyelhető meg a lapban közölt pedagógiai témájú cikkeken is a haladó irányzatok térhódítása, vagy legalábbis azok ismertetése.

Így például Horváth János 1824-ben Pestalozzi nevelési elveit ismerteti.⁷ A szerző, a svájci pedagógus nyomán, szintén azon a véleményen van, hogy a nevelés célja az okos, kötelességeit készségesen teljesíteni tudó ember és polgár kialakítása. A nevelés feladatát abban, látja, hogy a gyermekben már csírájában meglévő erők kibontakoztatásra kerüljenek. A testi-lelki tehetséget — mint írja — egyaránt fejleszteni kell, csak így alakítható ki a harmonikus személyiség.

A következő évben Horváth Zsigmond a nevelés fogalmát így határozza meg: a nevelés az, „ami az embernek testi-lelki erejét akármilyen módon kifejti, formálja és őt rendeltetéséhez eljutni segíti.”⁸ A nevelést tehát rendszeres, tervszerű tevékenységnek tartotta, és azt testi és lelki nevelésre osztotta fel, de további olyan felosztásokat is alkalmazott, amelyek még a korabeli hazai irodalomban meglehetősen ritka tagolásnak számítottak:

„A nemre tekintvén, különbséget kell tennünk férfi és leány nevelés között. Ha állapotot és rendeltetést veszünk fontolóra, ez a munka ki ágaz a föld-mivesek, katonák, művészek, kalmárok, tudósok, nemesek és fejedelmek neveltetésére. A módra nézve lehet házi vagy családi és nyilvánosságos vagy közönséges nevelés, mely utolsót az iskolákban és különösen intézetekben találhatni fel.”⁹

Horváth Zsigmond már felismerte az elméleti pedagógia jelentőségét, azét az elméletét, amely nem választható el a gyakorlattól:

„A nevelés tudománya úgy különbözik a nevelés mesterségétől, mint a theoria és a praxis. Amaz a helyes módokat és eszközöket mutatgatja; ez pedig tzeljához képpent használja s gyakorolja azokat.”¹⁰

⁷ *Pestalozzi nevezetesebb állításai a nevelésről.* TudGyűjt 1824. XI. 84—94.

⁸ HORVÁTH Zsigmond: *A' Házi nevelésnek hibájáról és azoknak orvoslások módjáról.* TudGyűjt 1825. XII. 45.

⁹ TudGyűjt 1825. XII. 46.

¹⁰ Uo.

A nevelés célját így fogalmazza meg:

„Minden valódi nevelésnek tehát azon egy tüzre kell törekednie, ti. az emberi értelem, szív és érzésnek gyarapítására, s annak egyedül a' különböző korra, nemre, rangra s jövőendő rendeltetésre nézve szükséges más módosításokat adni.”¹¹

A szerző miután definiálta a nevelést, megfogalmazta célját, körvonalazta területeit, rövid, egyetemes neveléstörténeti áttekintést ad. Különösen érdekes, ahogyan a közelmúlt és saját kora neveléstudományáról ír. A pedagógia

„a közelb múlt Philosophiai Században új felemelkedést nyert az emberiségnek 's felvilágosodásnak, nemes szívü barátjai által. Jelesen megkülönböztették magukat e részben az Anglusoknál Locke, a' Frantziáknál Fenelon és Rousseau, a németeknél Basedow, a Dessauai Campe . . . Saltzmann, ugy a most is élő Kánczellár Niemeyer . . . Helvétziában pedig ama derék 's mindegyre munkás 73 esztendő Pestalozzi (most Yverduin városában) és neveltetésben tett hasznos változtatások által egész Európa figyelmét magára vonta.”

A neveléstudomány európai tekintélyei mellett megemlékezik a magyarországi szerény pedagógiai kezdeményezésekről is:

„A magyarok is ébrednek. Kisebb munkákat már írtak a nevelésről néhai Perlaky Dávid, Cserey Farkas, Folnesics, Szabó, Seberini deákul, Schmid németül, s mások. De kétlem, hogy még a dolgot elég philosophiai 's psychologiai szempontból néző és mindent kimerítő könyvünk volna. Mind az Erdélyi Múzeumban, mint a Tudományos Gyűjteményben is sok érdemes Férifjak felszóltak a nevelés ügye mellett.”¹²

Horváth tehát, a külföldi példák nyomán, szükségesnek látja egy filozófiai és pszichológiai alapozású, tudományos igényű neveléstan megalkotását magyar nyelven, a felsorolt latin és német nyelvű munkák, valamint a folyóiratokban közölt magyar tanulmányok mellett.¹³

A szerző, tanulmánya második részében, a nevelés korszerű elveit sorakoztatja fel. Úgy véli, a jó nevelés alapjait a szülőknek kell lerakni. Az első években különösen nagy gondot kell fordítani a testi nevelésre, de azt később sem lehet elhanyagolni. A lelki nevelésben a természetesség elvét kívánja követni. Fejleszteni kell az emlékezetet, az akaratot, az érzelmeket, és mindezt lassan, fokozatosan, a gyermek korához és egyéni tulajdonságaihoz igazoldva. A házi nevelést jobbnak és hatásosabbnak tartja az iskolainál.

Az erdélyi és a pesti folyóiratkezdeményezések mellett, az 1825-ben indult kassai *Felső Magyar Országi Minerva* is közölt nevelélméleti tanulmányokat. Bár e lap inkább konzervatív irányzatot képviselt, mégis — különösen eleinte — számos, korszerű eszméket tartalmazó írást is közölt. Ilyen volt 1825-ben Magda Pál sárospataki filozófusnak a kultúráról írt cikke,¹⁴ amelyben olyan nézeteket hangoztatott, hogy a valódi magyarságot a népnél kell keresni. Ebben a tanulmányban értékes nevelélméleti gondolatokat is papírra vetett.

A nevelés célja szerinte a humanitás kialakítása, s ez úgy érhető el, ha a gyermek tehetségét harmonikusan fejlesztjük. Megkülönböztetett testi és lelki kultúrát. A test kultúrája a testi erők kifejlesztésében, gyakorlás (gymnastica) által való előmozdításából áll. Csak egészséges, harmonikusan fejlett testben

¹¹ I. h. 47.

¹² I. h. 49.

¹³ Az első összefoglaló, tudományos igényű magyar neveléstan 1827-ben, Budán jelent meg: SZILASY János: *A nevelés tudománya. I—II.*

¹⁴ *A Kultúráról. Felső Magyar Országi Minerva (FelsőMoMin) 1826. II. 566—577.*

alakítható ki a sokoldalúan fejlett lélek. A lélek kultúrája háromféle: elmebeli, erkölcsi és esztétikai. Magda Pál alapvető fontosságúnak tartja, hogy a nevelés és oktatás során mindhármát egyformán kell fejleszteni.

Az 1820-as évek közepétől, tehát lényegében a reformkor kezdetétől fogva, folyóiratainkban egyre több nevelésméleti értekezés jelenik meg.¹⁵ Jórészt a már tárgyalt elveket ismétlik, esetleg más szempontok szerint csoportosítják vagy kiegészítik néhány új gondolattal. A harmincas években sok szó esik ezekben a tanulmányokban a jutalmazás és büntetés kérdéséről is, mint fontos nevelési módszerről. A szerzők kivétel nélkül a kettő helyes arányát tartják jónak; inkább az iskolai jutalmazás mint a büntetés pártján állnak. A testi fenyítést mint büntetést többnyire elítélik, humánusabb módszereket követelnek.¹⁶

4.

A 19. század húszas-harmincas éveiben, tehát a magyar reformkor hajnalán és első szakaszában, a folyóiratok behatóan foglalkoznak az elméleti pedagógia körébe tartozó fejtegetéseik keretében, a kor fontos problémájának, az iskolai oktatás tartalmi korszerűsítésének kérdésével is. E probléma felvetése a sajátos hazai (és egyben kelet-középeurópai) viszonyok következtében az oktatás anyanyelvűségéért folytatott küzdelmek részeként jelentkezett.

Az egész problémakört jól megvilágítja Mednyánszky Alajos tanulmánya, amely a *Tudományos Gyűjtemény* 1822. évfolyamában jelent meg.¹⁷ A későbbiek során a magyar közoktatásügy reformtervezetében is közreműködő művelődéspolitikus terejedelmes tanulmányában már ekkor kritikusan vázolta a korabeli magyar középiskolák tanulmányi viszonyait, ahol minden tárgyat (köztük a heti két órában oktatott magyar grammatikát is), latinul tanítottak. Ugyanakkor külföldi — angol, német és francia — példákkal bizonyítja az anyanyelven folyó képzés hatékonyságát. Kiemelte, hogy ezekben az országokban az egyes tárgyakat nemzeti nyelven oktatják, a latin csupán mint holt nyelv kap szerepet. Elismeréssel nyilatkozott a sajnos csak kivétel számba menő, református hazai iskolákról, ahol már néhány tárgyat magyarul tanítottak.

Mednyánszky szerint a hazai oktatásügy fejlődésének elsőrendű feltétele a magyar tanítási nyelv bevezetése a középiskolákban. A latin nyelven és mondattanon, a retorikán és a poétikán kívül minden tárgy magyarul történő oktatását sürgette. Miként e korban a nemzeti nyelv ügyéért küzdők közül oly sokan, Mednyánszky is híve a klasszikus műveltségnek is, annak megszerzését szükségesnek is tartja, de a hazai tudományosság és egyben a magyar nyelv

¹⁵ A fontosabbak: Kovács Sámuel: *Az ember élete bölcsőjétől fogva koporsójáig*. TudGyűjt 1827. I. 33—69. — Horváth József Elek: *Az iskolai nevelésről Magyarországon*. TudGyűjt 1829. I. 75—100. — Szabó Nepomuk: *A tanuló gyermekkel való bánásmódról*. Felső Magyar Ország Minerva 1829. IX. 629—652. — Csaoó Pál: *Az elementáris Oktatásnak nevelésbeli Princiipiúi*. TudGyűjt. 1830. I. 23—38.

¹⁶ A testi fenyítékről, mint a kor fontos pedagógiai problémájáról sokat írnak folyóiratainkban. Összefoglaló, minden lényeges elvi kérdést felvető tanulmányok a témáról: Pucz Antal: *A Nevelésbeli Fenyíték minéműségéről*. TudGyűjt 1819. VII. 58—63. — Lovász Imre: *A tanuló gyermekekre nézve gyakoroltatni szokott testi fenyítékről orvosi és philosophusi szempontból tekintve*. TudGyűjt 1835. I. 46—65.

¹⁷ *Hazafiai gondolatok a magyar nyelv kiterjesztése dolgában*. TudGyűjt 1822. I. 1—37.

további fejlődésének egyetlen útját abban látja, hogy a nemzeti nyelvű oktatás bevezetésre kerüljön minden iskolafokozatban.

Hasonló gondolatok találhatók Guzmics Izidornak a pesti folyóirat ugyan-csak 1822. évfolyamában megjelent írásában,¹⁸ amelyben Herder nyomán foglalkozik a nemzeti nyelv jelentőségével. A nevelés legfőbb eszközének a nyelvet tekinti. Csak az anyanyelvi alapképzés után tartja elkezdhetőnek az iskolákban a latin és görög nyelv, valamint irodalom oktatását.

1825-ben Terhes Sámuel a *Felső Magyar Országi Minervában* írt cikkében¹⁹ a magyar tudomány fejlődésének akadályáival foglalkozva, szintén azt hangoztatja, hogy a latin nyelv iskolai használata a legfőbb akadály a oktatás- és művelődésügyünk fejlődésének. A magyar tanítási nyelvért száll síkra, a latinról pedig úgy vélekedik, hogy az a tudósok nyelve kell hogy legyen. A népis-kolákban és a gimnáziumokban is a „közhasnú ismeretek” oktatását szorgalmazza, ezek közé sorolva a természettudományokat, egészségtant és az élő nyelveket is. A klasszikusok oktatását ő felesleges időpazarlásnak tartja, a korszerű képzettséget csak a „reális iskolák”-tól várja.

A filantropista hatásokat mutató nézeteket Miklós László sárospataki profesz-szor próbálja cáfolni, aki elveit a német neohumanizmus eszmevilágából meríti. Az ugyancsak a *Felső Magyar Országi Minervában* közölt cikkében tiltakozik a reális iskolák megszervezésének tervezete ellen.²⁰ Ezek szerinte nem nyújthatnak korszerű műveltséget, hiszen a műveltségbe a klasszikus kultúra is bele tartozik, és ezt csak a gimnázium adhatja meg. Azonban ő is azon a véleményen van, hogy a tananyagot és az oktatás módszereit valóban módosítani kell. Az oktatás nyelve lehet a magyar, ez nem áll ellentétben azzal, hogy klassziku-sokat is tanítunk. Azonban a latin és a görög nyelv tanítása nem merülhet ki a száraz grammatizálásban, az írók olvasása és magyarázata a lényeg. Elismeri, hogy a gimnáziumokban szükség van a reális ismeretek, a természettudomá-nyok alapjainak lerakására, de ezek teljes mélységükben való oktatását az akadémiákra bízta.

Az 1820-as évek végén még sok szerző vélekedik úgy, hogy az oktatás nyelve minden iskolafokozatban magyar legyen.²¹ Egységes anyanyelvi alapképzés után javasolják a latin nyelv és irodalom oktatását, melynek célja nem pusztán a nyelv elsajátíttatása, hanem a klasszikusok beható tanulmányozása kell hogy legyen. Azt is hangsúlyozzák, hogy a tantervekben az eddigieknél nagyobb szerepet kell juttatni a természettudományoknak és a modern nyelveknek.

1828-ban Czuczor Gergely a *Tudományos Gyűjteményben* megismétli és össze-gezi a fentieket, kiegészítve azzal a javaslattal, hogy a gimnáziumokban nem csak a magyar nyelvet hanem a kortárs magyar irodalmat is oktatni kellene.²²

Az oktatás tartalmának korszerűsítése feltételezi az oktatás módszereinek a megváltoztatását is. Reformkori pedagógiai gondolkodóink egyre erőteljeseb-

¹⁸ *A nyelvnek hármias befolyása az ember emberiségébe, nemzetiségébe és hazafiúsírásába.* TudGyűjt 1822. VIII. 3—36.

¹⁹ *Mi akadályoztatja többek közt tudománybeli tökéletesedését a Magyaroknak?* FelsőMoMin 1825. XII. 495—501.

²⁰ *A tudomány s Nyelvtanítás helyes összeköttetéséről a Felsőbb Tudományos Intézetekben.* FelsőMoMin 1826. V. 681—690.

²¹ Így pl. ANTALL Mihály: *Gondolatok honni Magyar nyelvünk terjesztésének némelly eszközeiről.* TudGyűjt 1827. IX. 61—110. — KISS Sámuel: *Miben van még a Magyar hátra leginkább?* TudGyűjt 1827. II. 3—15. — UDVARDY János: *Felkiáltás a Haza ügyében.* FelsőMoMin 1829. II. 245—271.

²² *A' Magyar Nyelv állapota Gymnasiumainkban.* TudGyűjt 1828. X. 72—83.

ben kívánták a gyermek természetéhez és érdeklődéséhez való alkalmazkodást az oktatásban. Alsó fokon a szemléletes oktatás szükségességét hangoztatták, az elvont gondolkodást igénylő módszerek alkalmazására csak a felső szinten kerülhet sor. A korabeli hazai publikációkban felmerült a gyermekek aktivizálásának szükségessége is.

Az oktatás módszereire vonatkozó egykorú nézeteket foglalja össze Székely Sándor: *A Tanítás Talptételei* című értekezésében.²³ Véleménye szerint csak azt kell tanítani,

„a' mi a gyermek tehetségeihez és életidejéhez van mérsékelve, és a' mi által célarányos tanítás mellett részvétel serkentetik fel őbenne. Valamig tehát a gyermek még az érzékiség esztendejében van, csak olyan tárgyakkal kell foglalatostkodtatni, mellyek ő benne külső és belső érzést ébresztenek fel, és megfoghatók.”²⁴

Fel kell kelteni a gyermek érdeklődését is, vallja Székely, hiszen a tanítvány érdeklődése, aktív részvétele nélkül a tanítás „hatós nem lehet.” Kerülni kívánja a tanulásra való kényszerítést, mert „minden tanulás beli ked megfőjtathatik ez által.” A legfontosabbnak azonban azt tartja, hogy

„A tanítás minden egyes tárgyaiban a könnyebbekről a nehezebbekre, az altételes ismeretekről a magasabbakra grádicsonként emelkedjék a tanító, és az erőket célarányosan gyakorolja.”²⁵

A nevelés és oktatás elméleti kérdésein kívül sok egyéb pedagógiai problémát vetődik fel folyóiratainkban a 19. század második-harmadik évtizedében. Pedagógusok, művelődéspolitikusok értekeznek a nyilvános és a házi nevelés előnyeiről és hátrányairól, a tanítók képzésének alacsony szintjéről és helyzetük javításának lehetőségeiről, külföldi és hazai iskolák képzési rendszeréről. Sokszor előkerülnek a nőnevelési problémái is.

Míg a 18. század végén megindult magyar sajtóban inkább csak kisebb közlemények, hírek jelentek meg ezekkel a témákkal kapcsolatban, a felvilágosodás korának második szakaszában és a reformkor kezdetén folyóirataink már terjedelmes tanulmányokat, sőt vitákat közölnek a pedagógia tárgyköréből. Bár már a korai híradásokat, közleményeket átjárta a felvilágosodás világnézete, de ezek a publikációk még inkább csak a toleranciára és a jozefinista nevelési reformokkal kapcsolatos elvekre és intézkedésekre korlátozódtak, jóllehet felmerült már ezekben is gyakran az anyanyelvi oktatás jelentőségének hangoztatása. A magyar jakobinus mozgalom elfojtása következtében azonban megszakadt mind a hazai sajtó, mind pedig a nemzeti tudományok fejlődése. Néhány évtizedre volt szükség, amikor kibontakozhatott egy olyan hazai folyóiratirodalom, amely fórumot teremtett a különböző hazai tudományok számára. A magyar nevelés- és oktatásügy egykorú művelői éltek is ezzel a lehetőséggel, és mint láttuk: a 19. század második-harmadik évtizedében élénk és sokszor vitákra, hozzászólásokra készítő publikációs tevékenységet fejtettek ki. Ezek a folyóiratcikkek vezették be és teremtették meg lényegében a magyar pedagógiai irodalmat. Jelentőségük így is nagy, de mégis túlmutat egy szaktudomány-történetének keretein: e publikációk fontos tényezői voltak a reformkorban kibontakozó, polgári jellegű, nemzeti művelődéspolitikának is.

²³ TudGyűjt 1823. IV. 32—50.

²⁴ I. h. 41.

²⁵ I. h. 48.

FIEHÉR, KATALIN

Des problèmes de théorie pédagogique dans nos revues à l'époque réformatrice

Bien que la première revue spéciale de pédagogie de langue hongroise n'eût paru qu'en 1841, la presse hongroise s'occupait, déjà à partir de sa naissance à la fin du XVIIIe siècle, des thèmes pédagogiques. D'abord on ne publiait que de petites nouvelles ou des articles de ce domaine-là, mais, à partir de la deuxième décennie du XIXe siècle, les revues publiaient déjà des études pédagogiques ayant une prétention scientifique.

L'étude se charge de présenter, de cette matière de source riche de l'histoire de pédagogie, les écrits s'occupant de la théorie de la pédagogie et de l'instruction, à la base des revues des années vingt et trente. Ce sont surtout le *Erdélyi Múzeum* (Musée de Transylvanie) la *Tudományos Gyűjtemény* (Collection Scientifique), publiée dans la capitale et la *Felső Magyar Országai Minerva* (Minerve de la Haute Hongrie) de Cassovie qui faisaient paraître de nombreuses études de ce caractère. En analysant ces études, on peut constater que dans le premier tiers du XIXe siècle, les pédagogues et les politiciens s'occupant de la théorie de la pédagogie et de l'instruction hongroises ont reconnu les possibilités de publication de la littérature de revue en épanouissement, et que dans ces revues ils ont publié de nombreux écrits de théorie pédagogique contenant des idées actuelles.